

kákkal ellátják, a komolyabb tehetségeket azonban a fordítás dacára is alig olvassák. Pedig ilyen van sok. Említhetem a modern Magyarország bálványát, Adyt, egy szimbolista költőt, aki a Stefan George típusába tartozik, de erősebb vizionárius tehetséggel. Az erotikus regényt Móríczt műveli, minden kellemtelen cinizmus nélkül, de igen érdekes lélekrajzzal.

A mai költők élén kétségkívül Babits Mihály áll. Különleges szépség árad a *Timár Virgil fia c.* novellájából. Legjobb regényében, a *Kártyavárban* azt adja, ami a német olvasót leginkább érdekelheti: a mai Magyarország képét, azt a harcot, amit a modern, rohanó ipar-világ a régi Magyarország előkelő, de nehézkes szellemével folytat. Babbitssal a magyar irodalom megint olyan stádiumba lépett, amikor nekünk, németeknek mond valamit. Azok, akik az eddig leginkább olvasott Petőfinek és Jókainak kissé elavult és szűkkörű csikós- és huszáromantikájával többé már nem elégsznek meg, Mikszáthban és Babitsban finom megfigyelőket és modern szellemeket találnak, akik keresztülvezetik az olvasót a háború előtti és utáni Magyarország különböző rétegein és akik számunkra ezzel az érdekes szomszédnappal a szellemi érintkezést fönntarthatják.

(Lipcse.)

Henrik Becker.

AZ ÚJ MAGYAR LIRA.

Egy fiatal író, Komlós Aladár könyvet írt az új magyar liráról, közel két évtized óta az elsőt. Komlós könyve olyan embernek a munkája, aki tud verset olvasni és aki hiánytalanul, minden vonatkozás és hátsó gondolat nélkül szimpatikus passzióval adja át magát a versek olvasásának. Nem sok ellenállást tanúsít a közhelyekkel szemben, de versolvasási élményei annyira erősek és igazak, hogy némileg áthevítik, plasztikussá teszik és újra színezik a kész sablonokat. Tele van rokonszenves emberi tulajdonságokkal; dicsérete szinte túlságosan is fullánk-nélküli, maliciája pedig annyira finom és burkolt, hogy a szerzőnek előszóval kell rá felhívni az olvasó figyelmét. Kár, hogy Komlós nincs tisztában képessége határaival. Radikálisan hiányzik belőle a formula talán nem elsőrangú, de nem megvetendő adománya — és folyton formuláz. Nem szeretem, ha Kosztolányi Dezsőt „a doriangrayizmus” költőjének nevezi; a Babits-problémát nem érzem megoldottnak „a valóság költője” meghatározással, melyen különben Gellért Oszkárral osztozik. Általában Komlós Aladárban több a szív, mint a módszer. Könyve részben portrészorozat, részben irodalomtörténeti munka és egyesíti, hogy úgy mondjam, mindkét eljárás hátrányait. Nagy szeretettel rajzolja meg Füst Milán és Nagy Zoltán arcképét, akik nem kritikai problémáknak, hanem irodalomtörténeti dokumentumoknak születtek, másrészt ugyanarra a kissé bizonytalan szellemtörténeti fonalra fűzi fel a legkülönbözőbb költőket. A portré terjedtségét egyesíti a rendszerezés önkényével.

Ennyi elég is volna Komlós könyvéről, amelyben van néhány finom elemzés és kitünő megfigyelés, de nincs egyetlen állásfoglalás. Ady-tanulmánya teljesen elhibázott, annak ellenére, hogy kifogástalanul interpretálja Adyt és a költő. ha élne, bizonyára magára ismerne Komlós könyvében, amely olyan, mint egy intelligens és megértően hízelgő tükör. Ez a fiatal író ideális olvasó; nála gyanút

lanabb, lelkesebb, odaadóbb publikumot Ady keresve sem találhatott volna, de ma nem publikumra és interpretálóra, hanem kritikusra van szükség. Komlós nem kritikus, de néha mégis tudtán kívül leír egy kritikai mondatot, amelynek naivitása azért oly szembeszökő, mert a szerző maga sincs tisztában a jelentőségével. „Egy roppant fontosságú nagy emberi vállalkozásnak vagyunk szemtanúi — írja — az isienné levés . . . kísérletének“. Ebben a mondatban az a megdöbbentő, hogy szóról-szóra igaz és ha Komlós átélte volna egész kísérteties jelentését, valószínűleg nem merté volna leírni. De leírta, szokott jóhiszeműségével és akaratlanul is lekplezte Adyt, túlbuzgó interpretálásával kiemelt olyan mozzanatokat, melyeket a költő bizonyára jobb szeretett volna homályban hagyni, a fények és árnyak más elosztásával felhívta a figyelmet az igazi kritikai problémákra s így mintegy elvégezte az eljövendő Ady-kritikus műveletének számtani ellenpróbáját.

*

Ady költészete Csonkamagyarországon még mindig védelemre szorul. Még mindig vannak, akik tagadják a magyarságát és vannak, bár egyre kevesebben, akik tagadják a tehetségét. Bár a magyar irodalmi élet makacs és kitartó ellenkezése Ady nyelvével és mondanivalójával szemben nem utolsó bizonyítéka Magyarország kulturfölnényének, mert a kultúra elsősorban állandóság és kontinuitás, tehát ellenállás és bizalmatlanság minden nyom iránt és Magyarország, ebben éppen a legnagyobb kulturmemzetekkel, Franciaországgal és Angliával jár egy úton, más jövitment nemzetekkel szemben, amelyeknél az új nem talál ellenállásra, mert nincs régi, ami ellenálljon, — de az ellenállás most már épp elég ideig tartott, a magyar irodalmi közvélemény már bizonyosságot tett arról, hogy van benne előkelő tartózkodás és tiszteli a saját multját. Legfőbb ideje, hogy mindenki elismerje Adyt és legfőbb ideje, hogy megszünjön az Ady-apologia, melynek gondolat- és iráziskészlete előbb-utóbb ugyis kimerül, és meginduljon az Ady-kritika, az Ady-revizio nagy munkája. Az Ady-kritika egy olyan generációnak a feladata, amelynek Adyt nem kellett korábbi költői benyomásokhoz asszimilálnia, amelynek Ady volt az első költői benyomása és míg az előtte való nemzedék fokról-fokra barátkozott meg Adyval, aszerint, amint sikerült felismernie a szálakat, melyek az új költőt a magyar irodalom multjához fűzik, ez a nemzedék a magyar multat is Ady költészetének visszafelé fordított reflektorfényében ismerte meg. E nemzedék számára Ady nem a hagyomány megbontását, hanem a hagyományt jelenti, vagy legalább is egy bizonyos hagyományt. Az idősebbeknek Ady elért eredmény, a fiataloknak örökség.

Próbáljuk meg érzelgösség nélkül tisztázni a kérdést. Az irodalmi öröklésnek számtalan fajtája, az átmeneti típusoknak tömérdek változata lehetséges. Van azonban két jellegzetes magatartás, amelyek közül hol az egyik, hol a másik lép fel az irodalmi fejlődés nagy fordulópontjain. Vannak nemzedékek, amelyek *tiszta lelkiismerettel* őrzik legelső irodalmi emlékeiket, amelyeknek egész életén átremegnek a kora ifjúságukban megütött hangok. Racine-nak sohasem kellett megtagadnia a Port-Royal kertjében olvasott írókat; talán nem is tudjuk, mennyit köszönhet Arany János a derék 18. századi magyar költőknek, akikkel a debreceni kollegiumban megismerkedett; a romantikus Musset meghatottan gondol vissza Boileau-ra. Lehet, hogy Ady Endre maga is a *hálás* költők közé tartozott, első, igénytelen

versei erre vallanak. De — ha szabad magamat így kifejezni — vannak hálátlan költők és hálátlan nemzedékek. Vannak, akik rossz lelkiismerettel cipelik magukkal ifjúkoruk szellemi hagyatékát és alig várják, hogy megszabaduljanak tőle. Attól tartok, hogy a mai nemzedék is ilyen.

Külföldön a közvélemény mohó és nyugtalan kíváncsisággal fordul az új nemzedék felé. Nálunk senki sem törődik azokkal, akik még innen vannak a harmincon; a legfiatalabb író-generációnak nincs alkalma nyilatkozatokban jellemezni önmagát és ez bizonyára jól van így; egy generáció leghitelesebb kifejezése nem az önarckép, hanem az alkotás. Így meg se kísérem annak a nemzedéknek a jellemzését, amely a háború, a forradalmak és ellenforradalmak idején élte szellemi gyermekkorát és amelyről még azt sem tudjuk teljes bizonyossággal, hogy egyáltalán van-e? Éppen a magyar irodalomból ismerünk nemzedékeket, amelyek nincsenek. De erről a nemzedékről, amely talán nincsen, annyit szinte deduktív úton megállapíthatunk, hogy a változó jelszavak és a változó események óvatosságra tanították; bizonyosra vehetjük, hogy Ady túláradó generációja után most egy tartózkodó nemzedék van kialakulóban, amely a magányos erőfeszítést többre becsüli a kollektív extázisnál. Ez a nemzedék bizalmatlan mindennel, elsősorban a saját szép hangulataival, a saját könnyű elragadtatásával szemben. Nem adja meg magát önkéntelen szimpátiáinak; jobban mondva megpróbálja elemezni és értékelni a szimpátiát és ha lehetséges, felülkerekedni rajtuk. Ellenáll a szirének énekének, nem a szirének miatt, hanem mert homályosan érzi, hogy az ellenállás kötelessége önmagával szemben, hogy csak azt ismerheti meg, *csak azt élheti át igazán*, amit távol tart magától. Ez a nemzedék mindenekelőtt önmagát akarja megismerni és az önismeret többek közt kritikája a készen kapott gondolkodási és érzésformáknak, amelyekben felnevelkedett. A magyar közelmúlt lelkivilágát egy név foglalja össze szinte hiánytalanul: Ady Endre.

*

Megpróbálom egészen vázlatosan érinteni azt a kérdést, amelyről azt hiszem, hogy a most már nem sokáig késhető Ady-kritika középpontjába fog állani, Ady magyarságának a kérdését, amely még egyáltalában nincs elintézve, bár nem olyan formában, ahogy konzervatív jobboldali körökben képzelik. Ady páratlan sikerének és varázsának a titka, hogy *dramatizálta* a magyarságot, ami előtte senkinek sem jutott eszébe. A magyarságnak azelőtt is voltak regényes külsőségei: *Landschaft*-ja, *couleur locale*-ja, de Ady fellépése óta a magyarság ténye vált regényessé. Ady felfedezte, hogy egy ember magyar volta egy sereg szituációra ad alkalmat, hogy aki magyarnak született, mintegy belépőjegyet váltott egy szövevényes kalandregénybe. A magyarság az egyes ember számára azelőtt érzés vagy állapot volt. Ady Endre költészetében ezenfelül még életrajz, pályafutás, karrier. Magyarnak lenni annyi, mint kihajolni a vonatablakból és nézni a magyar tanyákat; ez a tájkép régebbi poétát is inspirálhatott volna hazafias meditációra, de ami másnál megénekelhető költői tárgy, vagy feladat, Adynál másra át nem ruházható személyes magatartás, egy bekezdés az életrajzából. Magyarnak lenni annyi, mint elindulni az Értől és befutni az Oceánba; annyi, mint szépnek, szilajnak, paraszt Apollónak lenni, annyi, mint alulmaradni ügyes svábokkal és zsidókkal szemben, annyi, mint összeomlani, sírni, fáját átkozni, reménykedni és újra sírni. Nincs helyem rámutatni azokra a szinte elemezhetetlenül finom árnyalatokra,

azokra, a részletes és pontos utasításokra, melyekkel Ady minden elképzelhető szituációban megszabja a mélyen és gyökeresen magyar állásfoglalást. Ahogy a nép számára „művelt társalgót“ és „szerelmi levelezőt“ írnak, ugyanúgy ki lehetne vonni Ady művéből a magyarság illemcodexét, *le manuel du parfait hongrois*-t.

Erről a költőről valami érthetetlen optikai csalódás miatt annak idején azt mondták, hogy nem magyar; ma úgy tetszik, túlságosan konkretizálta, szinte fizikai valósággá formálta a magyarságot. Nincs is gyökeres ellentét közte és a belső fogalmak szerint klasszikus, nemzetközi relációkban romantikus századvégi magyarság közt. Mindkettő közös vonása, hogy a magyarság definíciójával nem a magyar történelmi szukcessziót, nem kiváló individuumok szellemi örökségét, nem egy nemesen és finoman árnyalt évszázados lelki típust tettek meg, hanem az egyes magyar embert, a konkrét magyar embert, vagy ha úgy tetszik, az *örök magyar embert*, (lásd a „volgai lovast“ és másfelől az „eltévedt lovast“) összes kiaknázatlan kincseivel és végtelen lehetőségeivel. Ez a nacionalizmus határozatlan és közönyös volt olyan problémákkal szemben, amelyek szigorú meghatározást követelnek és merev definíciókkal fogott körül olyan területeket, amelyek nem szorultak definícióra. Pontosan meghatározta a magyar karaktert, de nem határozta meg a magyar szellemet.

Ady csak folytatta, részletesen kidolgozta és ad absurdum vitte a magyar karakter konkretizálását. Mikor föllépett, a magyar karakter egy kollektív típus testesítete meg: az alföldi és dunántúli magyar paraszt. Ady Endre a magyar karaktert még tovább szűkítette, még több egyéni ismertetőjellel ruházta fel. A magyar karakter nála Ady Endre karaktere. A magyar sors Ady Endre sorsa. Magyarának lenni annyi, mint Ady Endrének lenni. Ady úgy járt a világban, mint a magyarság letéteményese, erőtlén vállain az egész magyarságot hordozta. Nem: *magyar ember* volt, mint előtte és utána igen sokan; a magyarság volt. Aki rajta kívül magyar van és volt a világon, csak őt illusztrálta, csak őbenne kapta meg teljes értelmét. Így természetes, hogy minden találkozás, vitája, összetűzése, minden banális szerelmi kalandja sorsdöntő eseményé, titkos értelmű szimbolummá magasodott. Ady, a magánszemély úgy hordozta körül Adyt, a szimbolumot, mint egy irigyládát. Senkinek sem tartozik felelősséggel; vele szemben komikus és értelmetlen gesztus minden felelősségre vonás, minden tettéért a magyarság felel, amelynek ő az inkarnációja. Valaki azt írta róla, hogy mikor beköltözött a Magyar Király szállóba, az egész személyzet, a portás, a pincérek, a legutolsó lohndienerig Adyt szolgálták ki, Adyért lőtottakfutottak, Adyért robotoltak. Ugyanezt tette Adyért az egész magyar irodalomtörténet, az egész magyar történelem. Csokonai, Petőfi, Vajda János csak az ő előfutárjai. Az előbb helytelenül mondtam, hogy Ady a magyarság inkarnációja; ha alárendelt viszonyban vannak egymással, akkor mindenesetre a magyarság van Ady alárendelve. Adyban kulminál a magyarságban megnyilatkozó teleológia. Még ez sem egészen pontos: Ady költészete olyan interpretációra is alkalmas, amely szerint a magyarság egész élete Ady testén belül zajlik le. Ady magyar, ez igazán nem vitatható, egészen a szolipszizmusig, egészen a tébolyig az.

*

Az az új generáció, amelyről remélem, hogy létezik, és amelyről az a gyanúm, hogy *faculté maîtresse*-e a kritika, nem fogja gondolkodás nélkül átvenni, mint „szent“ hagyományt, Ady magyarságát. E tündöklően nagy költőt meg fogja

őrizni a szíve legelrejtettebb zugában, de le fogja bontani azt a szeszélyes, barokk felépítményt, melyet a magyar öneszméletre emelt. Ez a nemzedék híve a határozott és éles megkülönböztetéseknek, különbséget tesz vallás és nacionalizmus közt, kevés érzéke van az olyan nemzeti vallás iránt, melynek apologetikája és dogmatikája egy magányos ember testére van szabva és nem olyan rövidlátó, hogy a nagyváradi újságrót összetévesse a lotharingiai parasztleánnyal. Azt mondják, Ady költészetére reakció a XIX. századi pozitivistá tudomány ellen és Ady szántszándékkal került minden exakt kifejezést. Az új ízlés ma ismét tudományos exaktságot követel a költőktől, ha más természetűt is, mint a parnassien-ek korában és mint tudománytalan hipotézist elveti azt a *harmonie préétablie*-félélt, amelynek alapján Ady a magyarság egyetemével azonosította magát. A magyarság sokkal gazdagabb, sokkal komplexebb valami, semhogy egy ember ki tudná meríteni. És végül a magyarságnak nem hősökre, hanem munkásokra, nem magyar karakterfejekre, hanem magyar gondolatokra, nem tragikus allegoriákra, hanem életerős hagyományokra van szüksége. Egyiket sem kaphatja meg Adytól, aki istenné akart lenni, mert ez még mindig könnyebb feladat volt számára, mint emberré lenni.

(Budapest.)

Hevesi András.

VÉDEGYLET, KOSSUTH ÉS IPARSTATISZTIKA . . .

A napokban egy rendkívül érdekes röpvív került a kezembe. Két nagy ívoldal, sűrűn telenyomtatva a negyvenes évek jellegzetes, hosszúkás vágású betűivel. Felszólítás az 1842-ben megalakult Iparegyesület tagjaihoz, hogy egy magyar iparstatisztika összeállításához adatokat gyűjtsenek és szolgáltassanak. A röpvív a következő címet viseli:

„Iparstatisztikai kérdések, mikre az iparegyesület képviselői és ügyviselői urak, valamint mindazon ügybarátok, kik a hazai iparállapotok megismertetése körül szívesen fáradozni elhatározták, felvilágosítást s adatokat gyűjteni s azokat az Iparegyesület igazgató Választmányának beküldeni hazafüli bizalommal kéretnék.“

Keltezése a röpvívnek nincs, de a negyvenes évekből való lapok, különösen azonban a *Hetilap* segítségével megközelítő pontossággal meg lehet állapítani keletkezésének időpontját és körülményeit. Egészben oly érdekes dokumentuma a magyar gazdaságtörténetnek, hogy megérdemli a rövid ismertetést.

A külső körülmények ismeretéhez mindenekelőtt néhány adatot kell leszögezni a negyvenes évek gazdaságpolitikai mozgalmából. Kiindulási pont az *Iparegyesület* megalakulása 1842 június 4-én. Kezdeményezője, legifőbb mozgatója, első aligazgatója, majd 1846 januártól kezdve igazgatója K o s s u t h Lajos volt, kinek agyában — saját közlése szerint, — fogságának idején született meg egy ipartámogató, fejlesztő társadalmi egyesületnek az eszméje. Működését az Iparegyesület egy iparkiallítás rendezésével kezdte meg, amely hivatva lett volna, hogy a magyar ipar állapotát és termelő képességét ismertesse meg a közönséggel. Ez az első magyar kiállítás 1842 augusztus 25-től szeptember 20-ig volt nyitva és 203 „művész és gyárnok“ vett részt rajta. Az Iparegyesületből indult ki a *Magyar Kereskedelmi Társaság* megalakításának gondolata 1843-ban, a *Gyáralapító Társaság* 1844-ben és az Iparegyesület körül született meg a *Védegyelet* eszméje is, amely hivatalosan 1844 végén konstituálódott Pozsonyban.